

Andy Lock & Tom Strong

Sosial konstruksjonisme

Teorier og tradisjoner

FAGBOKFORLAGET

Sosial konstruksjonisme
– teorier og tradisjoner

Sosial konstruksjonisme

Sosial konstruksjonisme: kilder og strømninger i teori og praksis, som er den opprinnelige tittelen, er en introduksjon til de ulike teoretikerne og tankeretningene som har bidratt til utviklingen av dagens sosial-konstruksjonistiske ideer. Forfatterne viser vei gjennom ideene som utgjør disiplinens grunnlag. Fra Vicos *Den nye vitenskapen* i det 18. århundret, til marxistiske tenkere, etnometodologer og Wittgenstein – ideer om hvordan sosiokulturelle prosesser forsyner oss med ressursene som gjør oss til mennesker, spores frem til nåtiden. På tross av at konstruksjonister ofte kritiseres for å være «relativister», «aktivister» og «anti-establishment» og for ikke å gi noen konkrete bidrag, blir ideene deres nå tatt i bruk av praktisk orienterte disipliner som blant annet rådgivning, terapi, utdanning og sykepleie. Andy Lock og Tom Strong søker å fremme en bredere forståelse av en alternativ historie og tradisjon som har utviklet seg side om side med den som vanligvis fortelles i de tradisjonelle beretningene innen samfunnsvitenskapene.

ANDY LOCK er Professor of Psychology ved School of Psychology ved Massey University i New Zealand.

TOM STRONG er Professor of Applied Psychology ved Faculty of Education ved University of Calgary i Canada.

Til Angus Macdonald, som fikk meg til å begi meg inn i hjelpebransjen, og som viste meg hvor viktig det er å være uærbødig samtidig som man er hjelpsom. Og til John Shotter, for inspirasjonen han gir, for hans intellektuelle lederskap og hans gode lag med mennesker (Tom Strong)

For Tracy Riley og John Shotter (Andy Lock)

Sosial konstruksjonisme – teorier og tradisjoner

Andy Lock og Tom Strong

Oversatt av Petter Røen

FAGBOKFORLAGET

Copyright © 2014 by
Vigmostad & Bjørke AS
All Rights Reserved

ISBN: 978-82-450-2751-8
ISBN (trykt): 978-82-321-0157-3

Tilrettelagt for e-bok: John Grieg, Bergen

Forsidedesign ved forlaget

Cambridge University Press overdrar Fagbokforlaget eneretten til å utgi *Social constructionism. Sources and stirrings in theory and practice*.

© Forfatterne og Cambridge University Press, Cambridge, 2010.

Spørsmål om denne boken kan rettes til:
Fagbokforlaget
Kanalveien 51
5068 Bergen
Tlf.: 55 38 88 00 Faks: 55 38 88 01
e-post: fagbokforlaget@fagbokforlaget.no
www.fagbokforlaget.no

Materialet er vernet etter åndsverkloven.
Uten uttrykkelig samtykke er eksemplarframstilling
bare tillatt når det er hjemlet i lov eller avtale med Kopinor.

INNHold

Forord	11
Takk.	13
Forord til den norske utgaven	19
1. Innledning	25
Hva er sosial konstruksjonisme?	31
2. Giambattista Vico	38
Hovedpunktene i Vicos ideer	45
Vico, opprinnelse og kommunikasjon	47
<i>En viconsk fabel.</i>	48
Ideen om konstruksjon	49
Forsynet og de utilsiktede konsekvensene av felles handling	50
Vico i praksis	51
Coda	56
3. Fenomenologi	58
Den tidlige Husserl	60
<i>Bevissthet og intensjonalitet</i>	63
<i>Livsverdenen</i>	64
Alfred Schütz	65
<i>Agering i livsverdenen: kognisjon.</i>	66
<i>Agering i livsverdenen: handling og arbeid</i>	70
<i>Agering i livsverdenen: sosialitet</i>	73
Den sene Husserl: på vei mot Heidegger, eksistensialisme og Maurice Merleau-Ponty	76

Maurice Merleau-Ponty: fenomenologi og kroppen	79
<i>Kroppen</i>	81
4. Hermeneutikk	86
Tidlig hermeneutikk	88
Martin Heidegger	91
<i>Væren</i>	93
<i>Forståelse, «verktøy» og mening</i>	95
<i>Heidegger innenfor en hermeneutisk kontekst</i>	97
Hans-Georg Gadamer	99
<i>Rehabilitering av fordommer</i>	100
<i>Språk</i>	103
<i>Dialog: forståelse som samarbeid om å sette ord på det</i> <i>«imellom»</i>	106
<i>Etikk og rasjonalitet</i>	108
<i>Gadamers hermeneutiske horisont</i>	109
Paul Ricoeur	110
Jürgen Habermas	114
Emmanuel Levinas	116
En gjennomgang av vårt hermeneutiske prosjekt	118
5. Marxisme og språk	123
Mikhail Bakhtin	127
<i>Mening: heteroglossia og kronotoper</i>	129
<i>Dialog og polyfoni</i>	132
<i>Befolkning av språket i dialog og kreativ forståelse</i>	136
<i>Selvet, kreativ forståelse og forfatterskap</i>	138
Valentin Volosinov	140
Noen «siste» ord om Bakhtin	143
6. Lev Vygotskij	145
Vygotskijs hovedtemaer	149
<i>Høyere kontra elementære/naturlige psykologiske funksjoner</i>	150
<i>Intermentale kontra intramentale evner</i>	151
<i>Den proksimale utviklingssonen</i>	153
<i>Psykologiske verktøy og mediering</i>	155
<i>Semiotisk potensial og dekontekstualisering av medierende</i> <i>midler</i>	157
Tanke og språk / Tenkning og tale / «Tenkning og snakking» / «Meningsskaping – språksskaping»	159
Anvendelse av Vygotskijs ideer	161

7. Meninger og perspektiver	166
George Herbert Mead og Jakob von Uexküll.	166
<i>Kommunikasjon, gester og sinnet</i>	168
Selvet, den andre, jeg og meg	173
<i>Selvet og den andre</i>	173
«Jeg-et» og «meg-et»	176
Tid og perspektiv	178
<i>Tid</i>	178
Perspektiv og «virkelighet»	181
Jakob von Uexküll	183
8. Ludwig Wittgenstein «Å vise fluen veien ut av flasken»	189
Biografi	190
«Den tidlige» Wittgenstein	194
Overgang	196
Verifikasjon og kriterier	199
Mening: fra bilder til bruk	202
Språkspill	207
Tenkning, privat språk og «doble beskrivelser»	214
Privat språk	215
9. Gregory Bateson: Et kybernetisk syn på kommunikasjon og menneskelig interaksjon	224
Relasjonsmønstre og relasjonsprosesser	226
Kybernetiske epistemologier	228
Kommunikasjonspatologier	235
Et økologisk/samhandlingsorientert syn på sinnet.	240
Bateson og relasjonell praksis	243
10. Sosiologier – mikro og makro	245
Garfinkel, Goffman og Giddens	245
Harold Garfinkel og etnometodologi	247
<i>Ikonoklasten Garfinkel</i>	248
<i>Garfinkels radikale empirisme</i>	249
<i>Indeksikalitet</i>	251
<i>Refleksivitet</i>	255
<i>Dokumentariske metoder</i>	257
<i>Moralitet</i>	258
<i>Kontekster eller «institusjonelle virkeligheter»</i>	261
Erving Goffman	265
<i>Vår «opptreden» i våre sosiale liv</i>	266

«Rammer»	270
«Snakk»	274
Goffman og praksis	277
Anthony Giddens	279
Strukturasjon	280
Coda	285
11. Selvets kilder	287
Hvordan har teknologi og urbanisering bidratt til å etablere diskursene våre?	289
Charles Taylor: konstruering av moralske selv	296
Respekt	297
Betydningen av «det gode liv»	298
Verdighet	298
Dannethet: Norbert Elias' redegjørelse for «siviliseringsprosessen»	302
Utviklingen av dannelse	303
Samhandling, samtale og kognisjon	307
Andre indikatorer	310
Representasjoner av individualitet	310
Privatliv	312
Musikk, hagestell og fritid	312
12. Michel Foucault og hans utfordringer	315
Distinksjoner og deres konsekvenser	318
Atskillende praksiser	319
Vitenskapelig klassifikasjon	321
Subjektivisering	322
Foucaults diskursive selv	326
Foucault og hjelpende praksis	330
Relativisme	332
A. Irving Hallowell	335
Hallowell: selvets nødvendighet i menneskelivet	337
Hallowell: selvets orienteringer	340
1. Selvorientering	341
2. Objektorientering	341
3. Spatial-temporal orientering	342
4. Motiverende orientering	342
5. Normativ orientering	342
Hallowell og terapi	343

13. Diskursanalyse	345
William Labov	347
Kritisk diskursanalyse	352
Samtaleanalyse	358
Det diskursive psykologiprojektet	364
Coda	374
14. Ken og Mary Gergen	376
Psykologisk kunnskap og praksis	378
Det sosialt konstruerte og gjennomsyrede selvet	383
Mary Gergens feministiske sosial-konstruksjonisme	387
Sosial konstruksjonisme og relasjonell praksis	389
Coda	390
15. Rom Harré	392
Harré og postmodernismen	394
Posisjonering, sedimentering, sosiale forpliktelser og språk	398
«Domenenes» grammatikker	402
Posisjonering	407
16. John Shotter	412
Å forstå Shotter	423
17. Avsluttende bemerkninger	435
Teori og forklaring	438
Praksis	440
Litteratur	449

FORORD

Det finnes mange ulike varianter av «sosial konstruksjonisme», men ingen av dem ser ut til å falle i smak blant allmenne atferdsforskere. I dag er det som undervises ved lavere grads, høyere grads og profesjonelle studier, i økende omfang fastsatt av kravene fra de profesjonelle institusjonene som «autoriserer» eller «godkjenner» studier. Ad disse veiene kan man bli for eksempel «registrert» eller «autorisert» psykolog. Dette er yrkestitler som brukes for å identifisere de som har fått en «skikkelig» opplæring innenfor disiplinen. Det blir også stadig vanligere at de som oppnår disse titlene, forventes å «holde det gående» samt vise at de holder seg oppdatert på fagområdet. Dette gjør de ved å «utvikle seg profesjonelt» på ulike måter, spesielt ved å delta på godkjente kurs eller konferanser, forelesninger, seminarer og tilsvarende. Det er fullt mulig å oppnå og beholde denne anerkjennelsen uten noensinne å komme i kontakt med de arbeidene, tenkerne og ideene som vi tar for oss i denne boken: Det er faktisk snarere regelen enn unntaket. For oss fremstår dette som en heller underlig situasjon.

Filosofen Thomas Nagel gir en god beskrivelse av hvor underlig dette er. I en utgivelse fra 1974 (s.435–436) påpekte han at «erfaringens subjektive karakter... ikke fanges av noen av de kjente, nylig utviklede reduktive analysene av det mentale, for de er alle logisk uavhengige av den... Hvis analysen utelater noe, blir problemet galt formulert.» Og situasjonen er i stor grad den samme i dag: Ikke bare blir det faktum at mennesket har opplevelser ignorert av allmenne teorier innenfor atferdsforskningen, men man overser stort sett også at den menneskelige erfaring har et intersubjektivt aspekt ved seg. Uten dette aspektet ville en av de aktivitetene som virkelig særpreger mennesket, nemlig at vi snakker med hverandre på måter som gir varierende grader av mening, ikke være mulig. Ut ifra denne analysen er det underlig at det som utgjør en godkjent utdanning, helt klart er feilslått, ettersom disiplinens problemstillinger har blitt «galt formulert».

Hva kan man gjøre, etter å ha innsett dette? Det finnes flere mulige løsninger for de som i varierende grad føler at noe er galt med den allmenne atferdsvitenskapen. Én er å kritisere, en annen er å forkaste – enten passivt eller aktivt. Polemikk er enda en løsning, en annen er ... Det finnes mange muligheter. Vi har dessuten inntrykk av at mange av dem bare fører til en ytterligere polarisering mellom de ulike leirene. Dette er ikke vår hensikt her. Vårt mål er at psykologien skal fylle sin rolle som en akademisk og praktisk disiplin på en mer adekvat måte enn det den gjør nå. Derfor har vi samlet mange av de kildene hvor ulike mennesker, både fra fortiden og nåtiden, beskriver ideer som settes i spill når spørsmål om språk, mening, subjektivitet, intersubjektivitet osv. gjøres til gjenstand for utforskning. Materialet vi presenterer her, er det vi i tittelen refererer til som «kilder». Ingen ideer eksisterer i et vakuum, og det gjelder også for de som ligger til grunn for mange av de ulike arbeidene som løselig utgjør de forskjellige «sosial-konstruksjonistiske» standpunktene som blir tatt. Samtidig inneholder disse kildene mange underutnyttede ideer som vi mener bidrar til å skape et rikere bilde av de menneskelige evnene som må undersøkes og forstås bedre av psykologien.

Vi bruker ordet «ideer» for å betegne en annen intensjon. De har blitt utbrodert på ulike måter og brukt til ulike formål, ikke bare innenfor atferdsforskningen, men samfunnsvitenskapene mer generelt. Ideene de skaper, har virvlet opp mange tanker, men etter hvert som vi har lest mer om de ulike tankeretningene som nå er i ferd med å oppstå, har vi oppdaget at det er vanskelig å få en skikkelig forståelse av hvor de har sine røtter, og hva som er nytt i dem. I tillegg har det å lese disse kildene virvlet opp mange tanker i oss. Det er unngåelig at denne boken har to stemmer, og leseren vil i det minste kunne se spor etter diskusjonene vi hadde om utkastene til de ulike kapitlene. Men det er bra, for slik er menneskets virkelighet: Den er lokalisert og konstruert innenfor samtalen. Denne boken er skrevet i en slik forståelse.

TAKK

Andy Lock

Mitt bidrag til denne boken har sine røtter i to skjellsettende hendelser i livet mitt. Den første var da jeg som bachelorstudent på 1960-tallet fikk John Shotter som veileder. På den tiden var jeg langt mer inne i fasettene ved den vestlige kulturrevolusjonen som min generasjon vokste opp med, enn kravene som ble stilt av akademiet jeg var kvalifisert til å studere ved. Følgelig kunne jeg holde meg unna det jeg anså å være gørrkjedelige alternativer, som å bli bankansatt, kontorist eller bulldoserfører. Da jeg begynte på universitetet, studerte jeg zoologi, botanikk og kjemi, men jeg droppet raskt kjemien, da jeg oppdaget at jeg kunne slippe unna med to timer i uken hvis jeg tok psykologi som sidefag, i stedet for de åtte timene kjemifaget krevde. Jeg begynte langsomt å drive over mot psykologien fordi zoologifaget jeg ble presentert for, gikk ut på å forske på levende ting etter at de var døde. Avdelingens motto kunne like gjerne vært: «Hvis det rører på seg, så drep det og skjær det opp.» Psykologien ga meg muligheten til å konsentrere meg om hva levende ting gjorde mens de var i live, og bacheloroppgaven min, «The socioecology of sand martin, *Riparia riparia*, breeding behaviour», var et resultat av denne endrede interessen. Men Johns veiledning åpnet en dør for meg til en helt ny verden. I lang tid forvirret og forbløffet han meg fullstendig, samtidig som han fascinerte meg. Hver gang jeg stilte ham et spørsmål, svarte han enten med å si: «Vel...» eller «Faktisk...», og så snakket han videre i minst ti minutter om ting jeg antok var relevante for spørsmålet mitt, skjønt jeg klarte ikke helt å forstå hvordan.

Min reaksjon på dette var å skrive ned navnene på personene han nevnte, og når han hadde nevnt dem fem ganger, tilbragte jeg en morgen på biblioteket og leste arbeider av dem: Vygotskij, George Herbert Mead, T.S. Eliot, Kurt Vonnegut, Samuel Beckett; disse var med i den første gruppen. Det kom som et sjokk på meg at kun én av dem var psykolog i tradisjonell forstand, noe som viser nøyaktig hvor uvitende jeg var den gangen. Men sjokket fikk meg for første

gang til å stille John et fornuftig spørsmål i en veiledningstime: «Så hva handler egentlig alt dette om?» Svaret hans var: «Det er det vi må prøve å finne ut.» Senere skrev jeg en ph.d.-oppgave om mor–spedbarn-interaksjon, jeg skrev og var redaktør for bøker om hvordan språk og kommunikasjon er sosialt konstruert, og jeg utforsket interessen min for hvordan det er å være menneske og leve i en annerledes kultur. I 1994 satt jeg fortsatt trygt isolert i elfenbenstårnet mitt og var i ferd med å avslutte redaktørarbeidet med en bok om den evolusjonære opprinnelsen til menneskelige aktiviteter. Da inntraff den andre skjellsettende hendelsen: Jeg møtte Michael White og David Epston i Adelaide.

Michael holdt et åpningsforedrag ved en konferanse om postmodernisme og psykologi organisert av John Kaye, hvor også John Shotter skulle holde åpningsforedrag. Siden både John og jeg da var en del av den britiske diasporaen, grunnet de Thatcher-inspirerte endringene som pågikk hjemme, virket dette som en god anledning til å møtes og ta igjen det tapte. Dette viste seg å bli et lykketreff av de sjeldne. Jeg gikk på Michaels forelesning fordi det var et åpningsforedrag. Han snakket om hvordan selvet konstrueres gjennom de sosiale praksisene og diskursene som finnes i selvets kulturer, og dette var noe jeg kunne nikke gjenkjennende til. Så rystet han meg ved deretter å snakke om hvordan han og «broren» hans, David, brukte disse ideene i sin terapeutiske praksis. Ved å skape nye diskurser hjalp de mennesker med ulike problemer med å finne ut av hvordan de kunne rekonstruere seg selv, slik at de kunne takle situasjonen sin på en bedre måte. Jeg deltok på en workshop ledet av ham og David, og denne opplevelsen fikk meg til å innse at kanskje – for første gang i mitt liv – kunne noe av kunnskapen jeg hadde samlet i elfenbenstårnet mitt løpet av de siste 25 årene, faktisk ha relevans for og være anvendbar i den virkelige verden. I en senere samtale spurte David om jeg var den Lock som hadde skrevet om kulturinterne psykologier (indigenous psychologies) på 1980-tallet, for han hadde lest og likt dette. I så fall kunne det jo hende at jeg satt på noe kunnskap som virkelig kunne komme til nytte. Der og da ble jeg enda mer klar over hvor uvitende jeg var. Jeg var ingen praktiker. Måten de snakket på, var fremmed for meg: Jeg ordla meg i høy grad som en objektiv ekspert, de snakket som etiske deltagere. Kanskje var det også slik at jeg aldri hadde forstått store deler av alt det jeg hadde lest, slik disse to hadde gjort. Jeg er fortsatt ingen praktiker. I ettertid har jeg hatt æren av å få lov til å skrive flere artikler sammen med David og kollegene hans, og dermed har jeg lært av en mester å være mer nøye med hvordan jeg ordlegger meg. Likevel har jeg langt igjen før jeg klarer å frigjøre meg fra de inngrodde opplysningstidsvanene mine. I løpet av arbeidet med denne boken, sammen med Tom, har jeg nok en gang måttet konfrontere den uvitenheten som har vært en varig del av meg selv, helt siden John først gjorde meg klar over den.

Denne boken bygger på et nettkurs som Tom og jeg holder sammen med Ken og Mary Gergen, og på seminarer vi har holdt med bidrag fra John Shotter

og Rom Harré, som del av Discursive Therapy-programmet ved Massey University. Jeg takker dem og de andre partnerne våre i programmet (se hjemmesiden vår: <http://therapy.massey.ac.nz>) for det støttende miljøet de skaper. Ken og Mary, John og Rom har gjennom disse årene bidratt sjenerøst med materialer, oppklaringer av spørsmålene våre og oppmuntring. Studentene vi har utforsket disse ideene sammen med de siste fem årene, fortjener stor ros og sympati for å ha hjulpet oss med å få en klarere forståelse, og for å ha bidratt med sine egne opplevelser og dermed gitt oss nye perspektiver å utforske. Jeg bør også rette en takk til kollegene mine her ved Massey, spesielt de to siste instituttlederne mine: Ian Evans og Mandy Morgan, som har skapt et beskyttende miljø hvor det er rom for å lese og tenke – noe det ser ut til å bli stadig vanskeligere å finne ved dagens universiteter. Toms student Melissa Gray ga oss uvurderlig hjelp med å sammenstille referansene våre, og Helen Page ved Massey gjorde en fantastisk innsats med å sette sammen det endelige manuskriptet, etter at Tom og jeg hadde radbrukket det ved å utveksle e-poster med utkast skrevet i ulike tekstbehandlere og på forskjellige operativsystemer. Vi er også takknemlige for Janet Tyrrells arbeid, for fliden hun har vist og forslagene hun har gitt oss som tekstredaktør etter hvert som manuskriptet nærmet seg produksjon.

Jeg står naturligvis i størst gjeld til mine nærmeste. Kona mi, Tracey Riley, har med stoisk ro og stor fatning holdt ut mang en sen kveld med monologer om mangt et obskurt emne, og hun har tålt alle de gangene jeg har «vært der, men ikke vært til stede». Jeg er svært takknemlig for støtten din. Og til Hannah, Duncan, Joe og Shelby: Takk for at dere holder ut med en distraheret far.

Tom Strong

For meg begynte arbeidet med denne boken for tolv år siden i cyberspace, i pausene mellom klientene mine da jeg reiste fra by til by og praktiserte som konsulterende psykolog ved sykehusene i det nordvestlige British Columbia. Det var nesten som å leve i en verden hvor tiden stod stille, hvor nyskapende og spennende ideer om praksis (narrative, løsningsorienterte, samarbeidsfokuserte) hadde grepet tak i fantasien og funnet veien inn i samtalene til mange profesjonsutøvere. Spenningen døde hen, sammen med de forfriskende diskusjonene, oppslagene om nye «postmoderne» bøker og innføringen av nye praksiser. Mot slutten av 1990-tallet ble denne forsker-/profesjonsutøverberetningen vekket til live igjen, etter hvert som *DSM-IV-TR* og evidensbaserte praksiser (hovedsakelig KAT) ble dominerende innenfor utdanning, forskning og praksis. I siste halvdel av 1990-tallet begynte jeg å delta i en rekke dialoger på Internett med mennesker fra hele verden om denne postmoderne – som jeg senere kom til å kjenne som sosial-konstruksjonistiske – «revolusjonen» i tenkemåte og prak-

sis. Slik begynte det hovedsakelig nettbaserte samarbeidet mitt med Andy, som befant seg på den andre siden av kloden.

I likhet med meg var Andy en sporadisk bidragsyter til e-postlister om ekteskaps- og familierapi, en diskusjonsgruppe om Bakhtin og Lois Shawvers seinere postmoderne terapi. Andy hadde samlet en svært interessant gruppe tenkere i sitt «virtuelle fakultet» ved Massey, og flere av dem blir omtalt i denne boken. I 1998 brøt jeg opp fra hjembyen min, ekteskapet og fulltidsjobben som pendlende privatpraktiserende psykolog. Jeg gjenopptok det akademiske livet og ble enda dypere involvert i dialoger og tanker om den sosial-konstruksjonistiske revolusjonen i tanke og praksis. Den gangen mente jeg at det fantes ulike konstruksjonistiske praksiser, beskrevet av for eksempel Michael White og Steve deShazer, men ideene som disse var utledet fra, var *rikholdige* og lite tilgjengelige for den vanlige profesjonsutøver. Andy hadde gode forbindelser, og da jeg beveget meg inn i det akademiske liv, spurte han om jeg ville slutte meg til ham i et svært nyskapende program om «diskursiv terapi» ved Massey University i New Zealand. Andy skulle være forskeren/teoretikeren, og jeg skulle være praktiker/teoretikeren på et kurs hvor vi delte ideer om tenkere så forskjellige som Vico, Garfinkel, Wittgenstein og Bateson. Teorigrunnlaget mitt den gangen var heller «tynt» og stort sett begrenset til hva jeg hadde klart å finne hos datidens terapeutforfattere. Det å jobbe med Andy innebar at jeg måtte fylle hodet mitt med noe tyngre lektyre. Med utgangspunkt i kursmaterialet spurte vi oss selv: «Hvorfor ikke skrive en bok?» Dermed begynte et nytt, men i høy grad trivelig gigantarbeid, etter hvert som vi beveget oss langt utover det opprinnelige kursmaterialet og til slutt endte opp med å skrive boken du nå leser.

Når jeg ser tilbake, har jeg mange å takke, og jeg deltar nå i en rekke dialoger som ikke var en del av livet mitt da jeg først kom i kontakt med Andy og disse ideene. Ingen enkeltstående praktiker har påvirket tankene mine og min egen praksis mer enn Michael White. Han legemliggjør mange av de verdiene som er styrende for meg i dag: sosial rettferdighet, kreativitet og en dyp respekt for menneskers verdighet og uutnyttede ressurser. Jeg kan si liknende ting om Harlene Anderson, David Epston, Jaakko Seikkula og Steve deShazer. De tok kompliserte ideer og oversatte dem til samarbeidsfokuserende og generelle praksiser som skiller seg sterkt fra de dominerende metodene som brukes i dagens hjelpepraksis. Men tar man ennå et steg bakover, finner man fantastiske, banebrytende forskere som skapte det konseptuelle grunnlaget for disse nye praksisene: John Shotter, Ken Gergen og Rom Harré. Det som forbløffer meg mest ved deres innflytelsesrike arbeid, er evnen til å kritisere dominerende ideer og praksiser, samtidig som de syntetiserer og benytter seg av ideer fra dristige nye tenkere. Dette er ideer som avviker fra de som fortsatt anvendes innenfor den allmenne hjelpepraksis. Disse menneskene har vært min praktiske og intellektuelle inspirasjon.

I løpet av dette samarbeidet og mine fire reiser til New Zealand de siste årene, har jeg fått en ekstra familie: Tracy, Hannah, Duncan, Shelby og Joe (Andys Lock-Riley-klan) og samtidig nye kolleger ved Massey University. University of Calgary har blitt en god hjemmebase jeg kan jobbe fra, og jeg må rette en spesiell takk til Vicki Schwean. Jeg setter også pris på støtten fra University of Northern British Columbia. Dessuten er jeg svært takknemlig for de pågående dialogene jeg har med Jerry Gale, Lynn Hoffman, Lois Holzman, Chris Kinman, Sheila McNamee, David Pare, Peter Rober, Sally St George, Nick Todd, Karl Tomm, Allan Wade og Dan Wulff. Jeg har vært svært heldig som har fått jobbe med noen fantastiske studenter som hele tiden har fått meg til å tenke og lese: Robbie Busch, Shari Couture, Allison Foskett, Margaret Fuller, Greg Godard, Tom Hope, Dawn Johnston, Ottar Ness, Nathan Pyle, Olga Sutherland og Don Zeman, for å nevne noen. På det mer personlige plan vil jeg takke de som har støttet meg mest disse siste årene, spesielt da jeg gikk gjennom noen vanskelige perioder: foreldrene mine (Irv og Irene Strong), Heather Strong, Angus Macdonald, Phil Pine, Doug McDonald og mine nye cubanske venner. Til slutt vil jeg takke datteren min Arista. Jeg gleder meg til at vi sammen skal fortsette å utvikle samtalene våre i retninger vi begge drar nytte av.

Øversetteren vil gjerne takke bokens forfattere, Andy og Tom, for all den uunnværlige hjelpen de har gitt i arbeidet med å oversette denne boken. De har begge vært fantastisk imøtekommende og villige til å svare på alskens spørsmål om alt fra setningsstruktur til filosofiske ideer, finurligheter og detaljer. Samarbeidet med dem har vært både utfordrende, lærerikt, interessant og givende. Andre bidragsytere underveis fortjener også takk: Grete Brochmann, Stein Bråten, John N. Deely, Rom Harré, Per Egil Hegge, Lois Holzman, Ottar Ness, Stephen von Tetzchner og Einar Øverenget. Uten deres hjelp hadde jeg aldri kommet i mål med arbeidet – æres den som æres bør.

FORORD TIL DEN NORSKE UTGAVEN

Einar Aadland

Denne boka om sosial konstruksjonisme gir ikke bare et portrett av hvor denne alternative retningen står i dag og hvilke temaer og synspunkter som kan gi praktikere nye innfallsvinkler til forskning og terapi. Like mye er den en spennende reise tilbake i tid gjennom ideer fra ulike fagområder som filosofi, sosiologi og psykologi. Reisen er en jakt etter sporene av alternative forståelser av virkeligheten, av mennesket og av selvet. Boka påviser at ved siden av den dominerende innflytelsen fra de kartesianske og newtonianske paradigmen har det hele tiden ligget en alternativ strøm av spørsmål og teorier. Boka påviser også hvordan hermeneutikere, fenomenologer, kunnskapssosiologer, Wittgenstein og en rekke andre humanvitere langt på vei kan kalles forløpere og inspirasjonskilder for konstruksjonismen slik den framtrer i dag. Kunnskap om verden er ikke noe vi kan laste ned fra den naturlige verden «slik den faktisk foreligger». I stedet konstruerer vi, eller fabrikkerer vi, våre egne versjoner av kunnskap i daglige interaksjoner og dialoger. Derfor er språket så dramatisk viktig for sosialkonstruksjonister: Det er gjennom ordene i spill at våre forestillinger om verden og virkeligheten formes. De radikale blant konstruksjonistene ville til og med si: Det er her virkeligheten skapes.

Sosial konstruksjonisme ble lansert som begrep av Berger og Luckmann i 1967 med boktittelen *The social construction of reality*. De hadde nok aldri i tankene å lansere en «skoleretning» eller et «paradigme», men nå, tretti-førti år senere, er «sosial konstruksjonisme» blitt overskrift på en brei bølge av teorier og praksiser innenfor humanvitenskapene. Begrepet henspiller på at den virkelighet mennesket forestiller seg som «verden», den oppfatning vi har av oss selv og våre etiske verdivalg, i praksis er et resultat av språkliggjøring av våre erfaringer i møte med andre. All erfaring er relasjonell. «Det finnes ingen monologer, kun dialoger» er en spissformulering av dette synet. Enten man studerer mennesket på mikro- eller på makronivå, gjelder de samme prinsippene: Det

ligger selvfølgelighetsforventninger om «rett svar» i de nære dialogene («Hvordan står det til?», «Hva skjer'a?») og i de etablerte samfunnsdiskursene («Alt er knyttet sammen i en kjede av årsak og virkning»). Det er de samme bevegelsene av aksjon, reaksjon, tilpasning og samspill som foregår. Forestillingsverden, ordbruk, dynamikken i relasjonen, kontekst- og historiebestemte forståelseshorisonter – alt er i flyt og forandring.

Ian Hacking åpner boka *The social construction of what?* (1999) med en kjapp oversikt over bøker og rapporter han fant på biblioteket med overskriften «The social construction of ...» og skriver at det dekker det meste av hva man kan rubrisere inn under «virkeligheten». Fakta, kjønn, kvarker, virkeligheten selv, personer, objekter, ideer og teorier – alt framstår på nye måter sett i lys av hvordan menneskelige anstrengelser i å sette ord på virkeligheten påvirkes av *relasjoner, kontekst, språk og historie*. Individet handler inn i samfunnet, hevder Berger og Luckmann, og bidrar med dette til «the social stock of meaning» – et felles meningslager som i neste runde danner forståelseshorisonten for den enkelte. Vår horisont er vår egen kultur og vår egen historie. *Fakta* blir derfor ikke avdekket av vitenskapen, men er kun mulige svar på de *spørsmål* som blir reist. Slik sett er «fakta» heller tilfeldige versjoner av virkeligheten – andre spørsmål ville ha avfødt andre «fakta». Descartes og Newton var innflytelsesrike tråder i veven av vestlig kunnskap, og deres spørsmål har gitt rammer og retning for mye av den forskningen som har resultert i det mange i dag kaller «objektive fakta», og som konstruksjonismen ville kalle «konstruerte fakta». For det er jo et paradoks at i all vitenskap avløser kontinuerlig nye «forsknings-sannheter» de gamle.

Historikere som stiller spørsmål om hvorvidt holocaust faktisk har funnet sted, blir utstøtt av forskersamfunnet. De har stilt seg utenfor «diskursens orden», som Foucault ville ha sagt, og må ta følgene. Men *betingelsene* for at holocaust skjedde, var derimot basert på en sosial konstruksjon. At en jøde var et «Untermensch», at jødene hadde ansvar for alt som var galt i det tyske samfunnet, at de var rasemessig underlegne – alt dette var sannheter som ble etablert (konstruert) i en usalig blanding av vitenskap og demagogi. Denne konstruksjonen av mening førte ubønnhørlig til den historiske iverksettingen av holocaust. Skillet mellom forestilling, intensjon, fakta og handling er glidende, slik skillet mellom epistemologi og etikk er kunstig. Likedan forholder det seg med begrepet *barndom*: Barndom er en nyere konstruksjon utviklet i Vesten, som har medført etiske prinsipper og praksiser som forbyr barnearbeid – og begrepet *kjønnsroller* ikke-eksisterende før de Beauvoir lanserte ideen om at «du blir ikke født kvinne, du *blir* kvinne». Skillet mellom myter (forestillinger/forklaringer) og realiteter er ikke så tydelig som man er vant til å tenke seg det.

I dag er det to temaer som utmerker seg som særskilt interessante: *ideen om «det normale mennesket»* og *grunnlaget for etisk handling*.

Konstruksjonismen ble født i opposisjon. Den «fløy i fjeset på» etablert vitenskap og dens base i positivisme/empirisme, skriver Kenneth Gergen (2001, s. 7). Den mektige diskursen om det normale mennesket er et av målene for dette angrepet. I dag er denne debatten rykende aktuell. Normalitetsdiskursens selvfølgelighet brer om seg, ikke bare innenfor psykologien, men i samfunnet som helhet. Denne overgripende diskursen gir ikke bare føringer for det epistemologiske spørsmålet «hvordan skal jeg tenke?», men er vel så innflytelsesrik for det enda viktigere etiske spørsmålet «hvordan skal jeg handle?». Derfor er konstruksjonismens alternative og kritiske synspunkter ytterst relevante.

Den aristoteliske forestilling om «den gylne middelvei» har i normalitetsdiskursen blitt snevret inn til «det normale midtpunkt» mellom alskens avvik. Den gylne middelvei var i utgangspunktet ganske brei; den angir et romslig felt for etiske overveielser mellom ekstreme ytterpunkter. Den er en vei som gir plass for anvendelse av skjønn, klokskap og dømmekraft, anvendt under hensyn til situasjonens egenart. Men i «normalitetens midtpunkt» er handlingsområdet i samtidsdiskursen krympet til et *punkt*: det normale, det foreskrevne, det vedtatte. Dermed blir etisk handling å sammenlikne med å balansere på line; rett handling krympes til *ett* fasitsvar og finnes kun i normalitetens smale midtpunkt. I organisasjonslivet brukes TQM (Total Quality Management) i alt fra sykehus til bilproduksjon og medfører omfattende apparater av avviksrapportering. Alle variasjoner fra standarden skal rapporteres, vurderes og korrigeres. Ved en IT-avdeling i Nord-Norge fant de sin egen lavmælte protest på dette regimet: Hver gang noe gikk etter planen, rapporterte man dette som avvik. Offentlig tilsyn sørger for at alt går etter boka i Velferds-Norge, og ansatte i ulike profesjoner blir pålagt å gjennomføre standardprosedyrer, enten man arbeider i Nav, i barnevernet, eller i behandlingsinstitusjoner av alle slag. Vi er alle mer og mer berørt av «the audit society» – revisorsamfunnet (jf. Power, 1999), der all virksomhet skal rapporteres, journalføres, måles og kontrolleres.

Psykologien har vist stor interesse for det normale mennesket. DSM IV og tilsvarende diagnoselister, «the big five», eksperimentell psykologi og fascinasjonen av genenes betydning for individets psykiske helse er aktuelle områder der psykologdetektivene har anvendt sitt ultramoderne forstørrelsesglass i jakten på det normale mennesket. Slik er også psykologifaget fanget av «diskursens orden», som Foucault formulerte det. Antipsykiatrien, representert ved blant andre R.D. Laing og D. Cooper, utfordret tidlig normalitetsbegrepet. «Det er såkalt normale og tilregnelige mennesker som tok livet av millioner av sine medmennesker i det tyvende århundret», skrev Laing med dårlig skjult ironi. «Er det en del af samfundets individer, der er sindssyge, eller er det selve samfundet, der er sindssygt?» (Laing, 1975, s. 13). Et samfunns etablerte epistemiske diskurs leder til etisk «korrekte» handlingsforventninger. Normalitetsdiskursen leder oss til å tvinge alle anomalier ut av syne, eller inn på rekke. Hjelpere blir